

MILLİYET 29 EKİM 1975

DÜŞÜNENLERİN DÜŞÜNCELERİ

Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'in ilanından dört yıl önce "Yaşasın Cumhuriyet" sözlerini Erzurum'da duymuştu. Mahmut Esat Bozkurt'un naklettiğine göre, Erzurum Kongresi sıralarında bir gün Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Millet Bahçesinde gezerken, halk etrafını almış, ona sevgi gösterilerinde bulunmuş. bir ağızdan "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırmişti. Cumhuriyetin ilanı sıralarında Büyük Millet Meclisi üyelerinden bazılarının Cumhuriyet rejimine layık bir millet olmak için seviyenin çok yüksek olması gerektiği, bu ileri harekete lüzum olmadığı görüşünde oldukları biliniyordu. Hak suretinde görünüp de devrimciliğe engel olmak isteyenlerin eleştirileri, davranışları arasında Cumhuriyet ilan edildi, yaşadı, gittikçe de güçlendi...

Cumhuriyet'in 52. yıldönümünü kutlarken....

YAZAN:

Prof. Dr. M. Tayyib GÖKBİLGİN

İstanbul Üniversitesi öğretim Üyesi

OSMANLI imparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş, Türk ulusunun tarih akışı içinde ulaştığı ileri bir aşamayı anlatır.

Milli mücadele yıllarından başlayan bu gelişme adım adım Türk siyasi hayatına renk verdi, anlam kazandırdı Erzurum ve Sivas Kongreleri, vatani istilalardan kurtarmak, Türk bağımsızlık ve özgürlüğünü sağlamak amaçlarını güttüğü kadar; saltanat idaresinin, meşruti bir rejimle de olsa, millet hakimiyetini, tam ve kamil bir demokrasiyi memleketeye yerleştirmek konularında zayıf ve yetersiz kaldığını, acze düştüğünü tesbit ederek, devletin siyasi rejimi sorununu da zımnen ele almış gibiydi. Örneğin, Sivas Kongresini takip eden günlerde Damat Ferit Paşa'nın yerine geçen Ali Rıza Paşa, Heyeti Temsiliye'ye çektiği telgrafta "Memleketimizde meşrutiyet idaresi gereğince milli hakimiyet caridir" iddiasına karşı, Mustafa Kemal Paşa cevaben "Feshinden itibaren Meb'usan Meclisi'nin dört ay içinde toplanması kanun-i esasının sarıh hükümlerinden iken bugüne kadar seçimlerin asıl defterleri bile düzenlenmemiştir, bu davranış, Ferit Paşa kabinesinin açıkça meşrutiyete bir darbesini ve anayasayı çiğnediğini gösterir" demişti ki, bu sözlerle, bir rejim sorununun varlığını anlatmak istiyordu. Zaten İmparatorluğun son sadrazamlarından biri olan bu zat, muhatabının günün birinde Cumhuriyeti getireceğine sezinlemiş ve bir özel toplantıda bir dostuna açıklamıştı.

NEDEN CUMHURİYET?

Büyük Millet Meclisi ilk toplantısında hükümet kurulması ile ilgili tavrın ikinci maddeleri de geçici kaydiyle bir hükümet başkanı tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek gerekmediğini belirtmiş, üçüncü maddesi ile, “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin üstünde bir kuvvet mevcut değildir” ilkesini benimsemiş, hatıra bendi ile de, “Padişah ve halife, cebir ve ikrahdan azade olduğu zaman, Meclis’in düzenleyeceği kanuni esaslar içinde durumunu alır” demişti. Bu son kaydı Atatürk şöyle açıklar ve yorumlar: “Bu esaslara dayanan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir; böyle bir hükümet millet egemenliğine dayanan halk hükümetidir, Cumhuriyettir.”

Gerçekten, meşrutiyetle yönetilen devletlerde hükümdarın yetkileri az ya da çok sınırlandırılmış ise de, ulus egemenliği, yani halk iktidarı demek olan Cumhuriyet ilkeleri ile ifade edilecek kadar ilerici bir nitelik taşımaz. . Onda yine ferdî saltanat şu veya bu türlü de olsa hakimdir; toplumun haklarını ferdin menfaati uğrunda feda etmek mümkündür. Yurt ve ulus düşmanlarına karşı canını dişine takarak savaşan Türk toplumunun, Türk halkının çıkarlarını o günlerde yine halk egemenliği koruyabilir, sağlayabilirdi. Zaten, “Cumhuriyet” kelimesinin, sözlük anlamı, geniş kapsamlı anlamı da halk, çoğunluk, toplum demektir. Dilimizde “Cumhura muhalefet kuvve-i hatadandır” “Nazım-ı manazim-ı umur-u cumhur” gibi deyimler de bunu kanıtlıyordu. Bu arada, bu kelimenin kullanıldığı bir şairin bir beytini kaydetmek isterim ki; Cumhuriyetin ilanından önceki o buhranlı yıllarda, Cumhuriyetin kurucusu Atatürk’ü adeta sembolize eder:

“Birisi mehbit-i envar-ı feyz- Rahmani”

“Birisi rehber-i cumhur-ı gaziyan-ı gayyur”

Bu kelimenin Latince karşılığı “Respublica” da, halkın işleri (Res ve Publica) ve bundan esinlenerek halk (imtiyazlı halk veya gerçek anlamı ile bütün halk) eliyle yönetilen devlet şekli demektir.

YENİ ANAYASA

Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılında Lozan Barışı yapıldıktan ve Birinci Büyük Millet Meclisi seçimin yenilenmesine karar verip dağıldıktan sonra devlet şekline artık resmi adını koymak zamanı gelmiş görünüyordu. Bu bakımdan Mustafa Kemal, yeni Meclis toplanıncaya kadar yetiştirilmek üzere bir kısım yetkili kimseleri yeni bir anayasa tasarısı hazırlamaya memur etmiş; bazı toplantılarına da başkanlık ederek kendi görüşlerini açıklayarak konuya aydınlık getirmeye çalışmıştı. Bu arada, devlet başkanlığı makamı ile Büyük Millet Meclisi başkanlık makamını herbiri içine mecedilmiş bir halde bulundurmanın milli hükümetin niteliği Cumhuriyet idaresi olduğu halde onu kesin olarak ifade ve ilan etmemenin bir zaaf teşkil edeceğini ve ilk fırsatta Cumhuriyeti ilan etmek ve devlet başkanlığını Cumhuriyet Riyaseti makamında temsil ederek kuvvetli bir durum yaratmanın çok faydalı olacağını belirtti.

Bu arada, hükümet başkanı istifa etmiş ve çekilirken de Mustafa Kemal Paşadan

devlet başkanlığı makamını güçlendirmesini rica etmişti ki, sonradan anlaşıldığına göre, bu sözlerle Cumhuriyet ilanını kasetmemiz, böylece Atatürk'ün "Dediğimizi yapacağıma kat'iyen emin olunuz" cevabının gerçek medlulünü anlamamıştı.

MUHALİF KANAT

Cumhuriyet ilanından önce, yeni devletin idare merkezini saptamak ve buna kanuni bir nitelik kazandırmak da gerekiyordu. Zira içte ve dışta bazı tereddütler vardı; coğrafi ve stratejik durum çok önemliydi. Öte yandan yeni İstanbul milletvekillerinden birinin İstanbul'un başkent kalmasındaki ısrarı da, ileride Cumhuriyet rejimini getirmeye bir engel olmak arzusundan ileri gelebilirdi. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'nın arkadaşları ile birlikte verdiği bir kanun teklifi 13 ekimde kabul edilerek Ankara'nın, "Türkiye devletinin makarr-ı idaresi" olduğu kesinleşti ve böylece Cumhuriyet ilanına daha fazla yaklaşılmış oldu.

Rauf Beyin Hey'et-i Vekile başkanlığından çekilmesi ile hükümet, Fethi Beyin başkanlığında kurulmuştu. Ancak Meclis'de bir çok tenkidlere uğrayan ve istenildiği gibi bir kabine kuramayan, Meclisin faaliyetinde de güçlüklerle karşılaşan hükümet başkanı, Mustafa Kemal Paşaya şikayetlerini ve çekilmek istediğini bildirince bir kabine buhranı başladı ki, bu durumdan kurtulmanın tek yolunun hükümet teşkilini Meclisin seçimi gerekmeyecek şekilde çözümlenmek olduğu belirlendi ve Mustafa Kemal Paşaya düşündüğünü gerçekleştirebilmek için bir fırsat hazırladı.

25 ekimde Çankaya'da kabineye başkanlık eden Atatürk, bakanlara gerekli direktifleri verdi ve Meclisteki muhalif hizbe karşı tedbirlerini aldı; onlara kendilerinin hükümet kurmak ve idare etmek iktidarında olmadıklarını fiilen isbat etmek istiyordu. Gerçekten, çok gayret gösterildiği halde 28 ekim akşamına kadar, milletvekillerinin üzerinde birleşecekleri bir Hey'et-i vekile listesi yapılamadı. O akşam yemeğe alıkoyduğu bir kısım arkadaşlarına, ertesi gün Cumhuriyet ilan etmek düşüncesini açan ve onların onayını olan Atatürk, derhal Dışişleri Bakanı İsmet Paşa ile bir kanun tasarısı müsveddesi hazırladı ki, bu, 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun birinci maddesine eklenecek "Türkiye devletinin hükümet şekli Cumhuriyettir." cümlesiydi. Kanunun öteki maddelerinde yapılması gerekli değişiklikler de tesbit olundu.

29 Ekim günü Halk Fırkası Meclis Grubu, heyet-i vekile teşkili sorunu üzerindeki tartışmalara yeniden başlamıştı. Güçlükler belirince, bazı milletvekilleri Fırka Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın konu üzerindeki düşüncelerini öğrenmek istediler. O ise gruptan aldığı bir saatlik süre içinde Meclisteki odasında bazı milletvekillerine önceki gece hazırladıkları kanun tasarısını açıkladı; toplantıda da o günkü anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi görüşünde olduğunu belirtti ve tasarı müsveddelerini okuttu. Bu meseleden önceden haberleri olmayan milletvekilleri Cumhuriyet ilanı önerisi karşısında kalmışlardı. Lehte ve aleyhte uzun tartışmalardan sonra öneri kabul edildi. Fırka Grubundan sonra toplanan Meclis ise tasarıyı inceledikten sonra, "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri ve alkışları arasında saat 20.30,da kanunlaştırdı.

ERZURUM'DAKİ OLAY

Gariptir ki, Mustafa Kemal Paşa, “Yaşasın Cumhuriyet” seslerini dört yıl önce Erzurum’da duymuştu: Mahmut Esat Bozkurt’un naklettiğine göre, Erzurum Kongresi sıralarında bir gün, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Millet Bahçesi’nde gezerken, halk etrafını almış, ona sevgi gösterilerinde bulunmuş, bir ağızdan, “Yaşasın Cumhuriyet” diye bağırmişti. Yazar bu anıya şunları da eklemektedir:

“Bunu bağırın Türk halkı, öz Türk halkı idi. Bu halk ardı arkası gelmeyen savaşlarda bunalmış, sırtında yırtık gömleğiyle, ayağında yarım çarığıyla, yeni kurtuluş savaşlarına girmek üzere bulunan halktı.”

TEPKİYE RAĞMEN...

Mahmut Esat Bozkurt, bundan başka, o zamanlar bir çok çevrelerde Cumhuriyet’in yadırgandığını, tenkidler yapıldığını da kaydediyor ki, Büyük Millet Meclisi üyelerinden bazılarının da bu düşüncede oldukları biliniyordu. Benim de bir genç öğrenci olarak bir kısım İstanbul gazetelerinden edindiğim izlenim, o günlere ait anılarım arasındadır. Cumhuriyet ilanını eleştiren, vakitsiz ve gereksiz bulanların şu görüşlerini de Bozkurt’dan dinleyelim:

“Cumhuriyet ilanına ne lüzum vardı? Güya ileri hareket yapmışız! Sanki saltanat idaresi buna (ilericiliğe) mani mi idi? İngiltere Krallıktır, fakat geri bir memleket olduğunu kim iddia edebilir? Orada demokrasi yok mu?... Cumhuriyet, bu, şüphe yok ki, çok güzel bir şey.. En ileri bir rejim Fakat böyle bir idareye layık bir millet olmak için seviye çok yüksek olmalıdır, mesela; Fransa gibi !...”

Bozkurt’un “sinsi kaypaklık” diye nitelendirdiği, hak suretinde görünüp de devrimciliğe engel olmak isteyenlerin bu tür eleştirileri, davranışları arasında Cumhuriyet ilan edildi, yaşadı, gittikçe güçlendi ve bugünkü Türk nesilleri bu mutlu olayın 52. yıldönümünü gururla, sevinçle, umut ve güvenle kutlamaktadırlar.